

ler çağında Batı, kendi arasında ittifaklar kurarak dünyayı paylaşmış ve neticede dünyanın %85'ini sömürgeleştirmiştir.

Sonuç olarak, okuyucuları tarih bilincine davet eden yazar, bize verilen şeyleri kabul etmeden önce sorgulamamız gerektiğini ve bugün özenerek baktığımız Batı'nın geçmişinin hiç de parlak olmadığını hatırlatmaktadır.

Bernard Lewis, Müslümanların Avrupa'yı Keşfi (Çeviren: İhsan Durdu), Ayışığı Kitapları, İstanbul 2000, 424 sayfa.

Tanınmış oryantalist, Türkiye uzmanı ve hâlen ABD'deki neo-conların fikrî danışmanı olan Bernard Lewis'in 1981 yılında, henüz objektifliğini kaybetmediği dönemde yazmış olduğu bu önemli eser, Müslümanların Batı'yı keşfetmelerini yine Müslümanların gözüyle incelemeye çalışmıştır.

Üç ana bölümden oluşan eserin birinci bölümünde *Temas ve Tesir* (15–63) başlığı altında Müslümanların Batı ile karşılaşmaları anlatılır. Yazara göre İslâm-Batı ilişkisi ya da karşılaşması bir karşıtlık içerisinde olmuştur. İslâm'ın doğuşu ve cihad yoluyla yayılması İslâm dünyasında Abbasî, Fatimî ve Endülüs-Emevî hizipleşmesiyle ortaya üç yönetim çıkınca duraklama dönemine girmiştir. Aynı yıllarda Batı dünyası ise -bu arada yazarın Batı algısının coğrafi olmaktan çok kültürel olduğunu söyleyelim- Haçlı seferleriyle yeniden fetih dönemine; kaybettiği başta kutsal toprak Kudüs olmak üzere bütün yerleri yeniden ele geçirmek çabasına girmiştir.

Batılılar iki asır süren Haçlı Seferlerinden (1098–1270) vazgeçtikleri zaman ise Müslüman cihad ruhu yeniden alevlendi. Bu da Osmanlı Devleti eliyle gerçekleştirilen fetih hareketi olarak anlatılır. Batı'nın İslâmi ilerlemenin bu ikinci dalgasına karşı tepkisi ise daha sonra emperyalizm olarak adlandırılacak sömürgecilik hareketleri olmuştur.

Bu dönemlerde dikkat çekilen hususlar şunlar olmuştur. İlk haçlı seferi (1098) yapıldığı zaman, Müslümanlar bu seferleri bu isimle bilmemektedirler. O dönem kaynaklarda "Haçlı", "Haçlı seferleri" kavramları yer almamakta, bu savaşlar, küçümşenen ve barbar olarak nitelenen Frenk ve gaddar kâfirlerin bir saldırısı olarak görülmektedir. Aynı yıllarda Hıristiyan Avrupalıların da İslâm'ı rakip bir din olarak görmeyip putperestler ya da Arap (Sarakin), Faslı, Türk veya Tatar gibi etnik isimlerle niteledikleri gözlemlenmiştir.

Baskı makinelerinin 15. yüzyıl sonlarında Yahudi mülteciler tarafından Batı'dan Türkiye'ye getirilmesine, İstanbul, Selanik ve diğer şehirlerde Yahudi matbaalarının kurulmasına, Ermeni ve Rumların Osmanlı şehirlerinde kendi dillerinde yayın yapan matbaalar tesis etmelerine rağmen, on sekizinci yüzyıl başlarına kadar Türkçe ve Arapça yayın yapma yasağı uygulanmıştır.

Müslümanların Dünya Görüşü (65–77)'nin anlatıldığı birinci bölümün bu ikinci alt başlığında genel olarak Müslüman zihniyeti hakkında bilgi verilmiştir. Yazar, Batılıların insanları sınıflandırmada çeşitli tasnif şekilleri olmasına rağmen Müslümanlarınkinin tamamen farklı olduğunu söyler. Buna göre, mesela Yunan-

lar dünyayı Yunanlar ve barbarlar; Yahudilerse, Yahudiler ve Yahudi olmayanlar, yine Yunanlar Ege denizinin karşı sahilini Küçük Asya (Türkiye), ötede uzayıp giden büyük kıtayı ise Asya için kullanmışlardır. Asya'nın giderek alt bölümlere de ayrıldığını söyleyen yazar Libya ve Afrika gibi Latince isimlerinin de o sıralarda verildiğini söyler. Müslümanların ise 9. yüzyıla kadar Avrupalıların kıtalara verdikleri isimlerle ilgili bilgileri yoktur. Afrika'yı İfrikiye olarak Arapçalaştırarak Mağrib'i isimlendirmek için kullanmışlardır. Müslüman coğrafya yazarlarının dünyayı, Yunancadaki *clima* kelimesinden türeyen *iklimlere* bölerek bir tasnife gittiklerini söyleyerek İslâm Hukukundaki *dâru'l-harb* ve *dâru'l-islâm* ve zimmî kavramları çerçevesinde Müslümanların insanları nitelediklerini söyler. Bu bölümde son olarak, 1068 yılında Müslüman Toledo şehrinin kadısı Said b. Ahmed isimli bir bilginin *Kitâbu Tabâkâti'l-Ümem* adlı eserinde, ulusları bilim ve öğrenimle ilgilenenler ve ilgilenmeyenler diye ikiye ayırdığını ifade eder. Buna göre bilginin gelişmesine katkıda bulunan ulusların sayısı sekizdir: Hintler, Persler, Kildaniler, Yunanlar, Romalılar (Bizanslıları ve Doğu Hıristiyanlarını içeren bir tabir olarak), Mısırlılar, Araplar (Müslümanların geneli) ve Yahudiler... İnsanlığın geri kalanları arasından, el sanatları ve resim sanatlarındaki becerileri ve dayanıklılıkları dolayısıyla Çinliler; cesaretleri, savaş sanatındaki becerileri, binicilikleri, mızrak, kılıç ve ok kullanmadaki maharetleri dolayısıyla Türkler, *cahil halkların en soyluları* olarak ayrıcalığa sahiptirler. Bunların dışındakiler -yani genel olarak Avrupalılar- Kuzey ve Güneydeki dış dünyanın barbarlarıdır (76-77).

Kitabın ikinci ana bölümünün ilk başlığı *Dil ve Tercüme* (79-100) adını taşımaktadır. Burada İslâm dünyasının Batı ile dil ve tercüme yoluyla teması anlatılmaktadır. Emevîler devrinde başlayıp Abbasîlerle devam eden Yunan çeviri hareketi 8. asırda başlamış 10. asırda sona ermiştir. Bu çeviri hareketi daha çok felsefe (ilahiyat) ve bilim (matematik, kimya, simya vb.) alanlarda olmuş, tiyatro gibi edebi sanatlara hiç ilgi duyulmayıp, coğrafya ve politikayla ilgili de sınırlı sayıda çeviri yapılmıştır. Daha sonraki yıllarda Ortaçağ Avrupa'sına ve dillerine karşı büyük bir kayıtsızlık olduğunu söyleyen Lewis'e göre bunun sebebi, Müslümanların kendilerini üstün, batılları barbar olarak görmeleridir. 16. ve 17. yüzyıllarda mühtediler ve gayrimüslim tebaadan olanların ihtiyaç ortaya çıkması sebebiyle tercüman olarak kullanıldıklarını söyleyen yazar, Müslümanların bu genel ilgisizliklerine karşın Avrupa'da Arapça tahsilinin 13. yüzyılda başladığını söyleyerek 16. ve 17. yüzyıllarda Arapça, Farsça ve Türkçe gramer, sözlük ve tenkitli el yazmalarının basımının gerçekleştirildiğini söyler.

İletişim Araçları ve Aracılar (101-157) bölümünde ise özellikle başta Osmanlı olmak üzere İslâm dünyasıyla Batı'nın elçilikler, tüccarlar ve gezginler yoluyla birbirleriyle teması anlatılır. Burada yine İslâm dünyasının üstünlüğü dolayısıyla ilk daimi elçiliğin ancak 1793'te kurulduğunu (Osmanlı'nın Londra'ya) söyleyen Lewis, daha 17. yüzyıl öncesinde Venedik, Fransa, İngiltere ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nun İstanbul'da daimi elçilikler kurduklarını söyler. Evliya Çelebi, İbn Vâsıl, İbn Haldun, Üsame b. Munkız, Ebu Hamid, İbn Cübeyr, Yirmisekiz Mehmet Çelebi, Hüseyin Han gibi gezgin ve elçilerin intibalarından bol alıntılar yapar.

Müslümanların Batıyla İlgili Bilimsel Çalışmaları (159–204) bölümünde, Kâtip Çelebi'nin 1655 yılında yazdığı Şaşkınlık için Yunanlıların, Romalıların ve Hıristiyanların Tarihine Dair Kılavuz adlı eserinin batıyla ilgili yazılmış görece en ciddi eser olmasına karşın bir sürü yalan yanlış ve güncellenmemiş bilgilerden ibaret olduğunu söyler. Lewis 19. yüzyıla kadar Arapçada ve Farsçada Çelebi'nin eseriyle kıyaslanabilecek bir eser çıkmamışken; Avrupalıların daha 16. yüzyılda Osmanlı tarihi ve kurumlarıyla ilgili sıhhatli ve ayrıntılı bilgilere sahip olduğunu söyler. Ayrıca 17. yüzyılda birçok Batı Avrupa üniversitesinde Arapça kürsülerinin mevcut olduğunu ve klasik oryantalizmin temellerinin atıldığını ilâve eder. Aslında Batı Avrupa ile ilgili günümüze ulaşan ilk ciddi raporların Arapça olduğunu söyler. Yine eseri günümüze ulaşmış İranlı Müslüman coğrafyacı İbn Hürredâbih'in 9. yüzyıl ortasına ait eserinde Avromanın, Urûfa şeklinde telaffuz edildiğini ve coğrafi olarak Endülüs, Slavların toprakları, Romalılar, Frenkler ve Tanca'dan Mısır sınırına kadar uzandığını söyler.

İslâm dünyasının klasik tarih yazıcılığının, Ortaçağ Avrupa'sındaki tüm devletlerin toplamının tarih yazıcılığına oranla daha büyük ve daha ileri düzeyde olduğunu söyleyen Lewis, Müslümanların kendi sınırı dışındakilere kayıtsız kalmalarının dikkat çekici olduğunu belirtir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Haçlı seferlerine bile ilgisiz kaldıklarını söyler. Ona göre başta Osmanlılar olmak üzere Müslümanlar, Batı'nın savaş sanatları dışında başarılı olduklarını düşünmemektedirler. Lewis'in bu bölümde, Batı ile ilgili yapılmış çalışmalardan önemsedikleri, Mes'ûdi, Reşidüddin, Peçevî ve Nâimâ'ya ait olan eserlerdir.

Din (205–222) başlığını taşıyan ikinci bölümün son konusunda daha önce anlattığı Müslüman zihniyetinde dünyanın *dâru'l-İslâm*, *dâru'l-harb* olarak dinsel bir isimlendirme ve sınıflandırmaya sahip olduğunu, kâfir kelimesinin zamanla sadece Hıristiyanlıkla eşanlamı hale geldiğini, Yahudilerin Osmanlı toplumunda zimmi statüsüne tabi olduklarını söyler. İslâm'ın bir din olarak karşılaştığı en ciddi tehlikenin Fransız devrimi olduğunu söyleyen Lewis, Müslümanların Hıristiyanlığı ya da başka bir dini tehlike olarak görmediklerini, bunun altında kendi dinlerinin mükemmelliğine olan inançlarının ve adı geçen dinlerin fethedilen yerlerin dinleri olmalarına bağlar.

Yazar, kitabın üçüncü ve son bölümünde *Ekonomi: Algılar ve Temaslar* (223–241), *Hükümet ve Adalet* (243–266), *Bilim ve Teknoloji* (267–288), *Kültürel Hayat* (289–331), *Toplum ve Birey* (333–352) konularına yer verir. Kitabının daha önceki bölümlerinde temas ettiği noktaları örneklemeler yapmak suretiyle anlatır. Müslüman dünya anlayışının “Müslümanlar ve ötekiler, özellikle Hıristiyanlar” algısı üzerine kurulmuş olması ve Müslümanların 19. yüzyıla kadar kendilerini hep üstün görmeleri ve “mükemmel ve son dine” sahip olmaları düşüncelerinden dolayı yukarıdan baktıkları Avrupa'daki ekonomi, bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeleri takip etmedikleri ve sonuçta geri kaldıkları anlatılır. Büyük klasik Müslüman bilim çağı, der Lewis, Fars, Hint ve her şeyden çok Yunan bilimsel eserlerinin çevirileriyle başladı. Çeviri faaliyeti 11. yüzyılda durduysa da İslâmî bilim gelişimi, tıptan ziraata, coğrafyadan savaş sanatlarına kadar bir süre daha devam etti. Bu dönemde Batı'nın sunacak bir şeyi olmadığı için Batı etkisinden

söz edilemez. Ancak zamanla işler, Avrupa'daki Rönesans ve Reform hareketlerinden sonra tersine döndü. Nitekim Osmanlı, 18. yüzyıl içinde tüm savaş sanatlarında ve özellikle tıp alanında Avrupa'nın gerisinde kaldı. 18. yüzyıl sonunda, Ortadoğu üzerinde çalışma yapacak araştırmacıların emrine amade geniş bir literatür oluşmuştur. Arapça üzerine yetmiş, Türkçe üzerine on beş, Farsça üzerine on gramer kitabı; yine on Arapça, yedi Türkçe ve dört Farsça sözlük mevcuttu. Aynı yıllarda Batı'da Müslümanların tarihi, dini ve kültürleriyle ilgili metinlerden tıpkıbasım çeviriler yapılmış iken İslâm dünyasında, Batıyla ilgili bir çalışmaya rastlamak mümkün değildi. İslâm dünyasının Batı'ya yukarıdan bakmayı terk edip keşfetmesi ancak 19. yüzyılda mümkün olabilmektedir.

Hıristiyanların İslâm'a karşı tutumları, Müslümanların Hıristiyanlara karşı tutumlarına nazaran çok daha bağnaz ve hoşgörüsüz olmuştur. Lewis'e göre bunu teolojik, tarihî ve pratik sebepleri vardır. İslâm, Hıristiyanlıktan sonra geldiği için onu tamamlamak üzere geldiğini ileri sürerek Hıristiyanlığa karşı hoşgörülü olmuştur. Yine Müslümanların coğrafyasında birçok Hıristiyan azınlık olması, Müslümanların onlara iyi davranmalarının pratik sebebidir. Ancak, der Lewis, aynı şeyi Hıristiyanlığın yapması beklenemezdi; zira Hıristiyanlığın İslâm'ı kabulü kendini reddetmek anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak, referansları daha çok İslâmi kaynaklar olan Lewis'in bu kitabı, İslâm dünyasının "bakış açısının" mahiyetiyle ilgili bir Batılı'nın görüşlerini yansıtması bakımından değerlidir, içinde barındırdığı olası öznel değerlendirmeleri kritik etmek de ehlinin işi olsa gerek.

Amin Maalouf, Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri (Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay), Telos Yayıncılık, İstanbul 1998 (2.baskı), 359 sayfa.

Fransa'da yaşamını sürdüren Lübnanlı meşhur yazar Emin Ma'luf'un (Ay-dınımız nedense Doğu kültürüne ait isim ve kavramları Batılı formlarıyla kullanmayı tercih ediyor! Amin Maalouf!) *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri* adlı kitabı, son derece akıcı bir dille sahip olan tarihî bir incelemedir.

Büyük ölçüde İbn Esir, Ebu'l-Fida İbn Kesir, İbn Kalanisi, Sıbt İbn Cevzi gibi Arap tarihçi ve vakanüvistlerle İbn Cübeyr, Üsâme İbn Munkiz gibi elçi ve seyyahların tanıklığına başvurularak hazırlanmış bu kitap altı üst başlıkla on üç bölümden oluşmaktadır.

Kitabın ana altı bölümü şu başlıkları taşımaktadır: Birinci Kısım: İstila (1096–1100), İkinci Kısım: İşgal (1100–1128), Üçüncü Kısım: Karşı Saldırı (1128–1146), Dördüncü Kısım: Zafer (1146–1187), Beşinci Kısım: Erteleme (1187–1244), Altıncı Kısım: Kovulma (1224–1291).

Bu kitap boyunca, Müslümanların Haçlı Seferlerini küçümsediklerini, daha doğrusu "Haçlı Seferleri"nden haberdar olmadıklarını, barbar olarak tanımladıkları ve küçümsedikleri Frenklerin bir saldırısı olarak gördüklerini ve bu nedenle Kudüs'ün işgaline çok geç tepki verdiklerini öğreniyoruz. Ayrıca Arap dünyasının